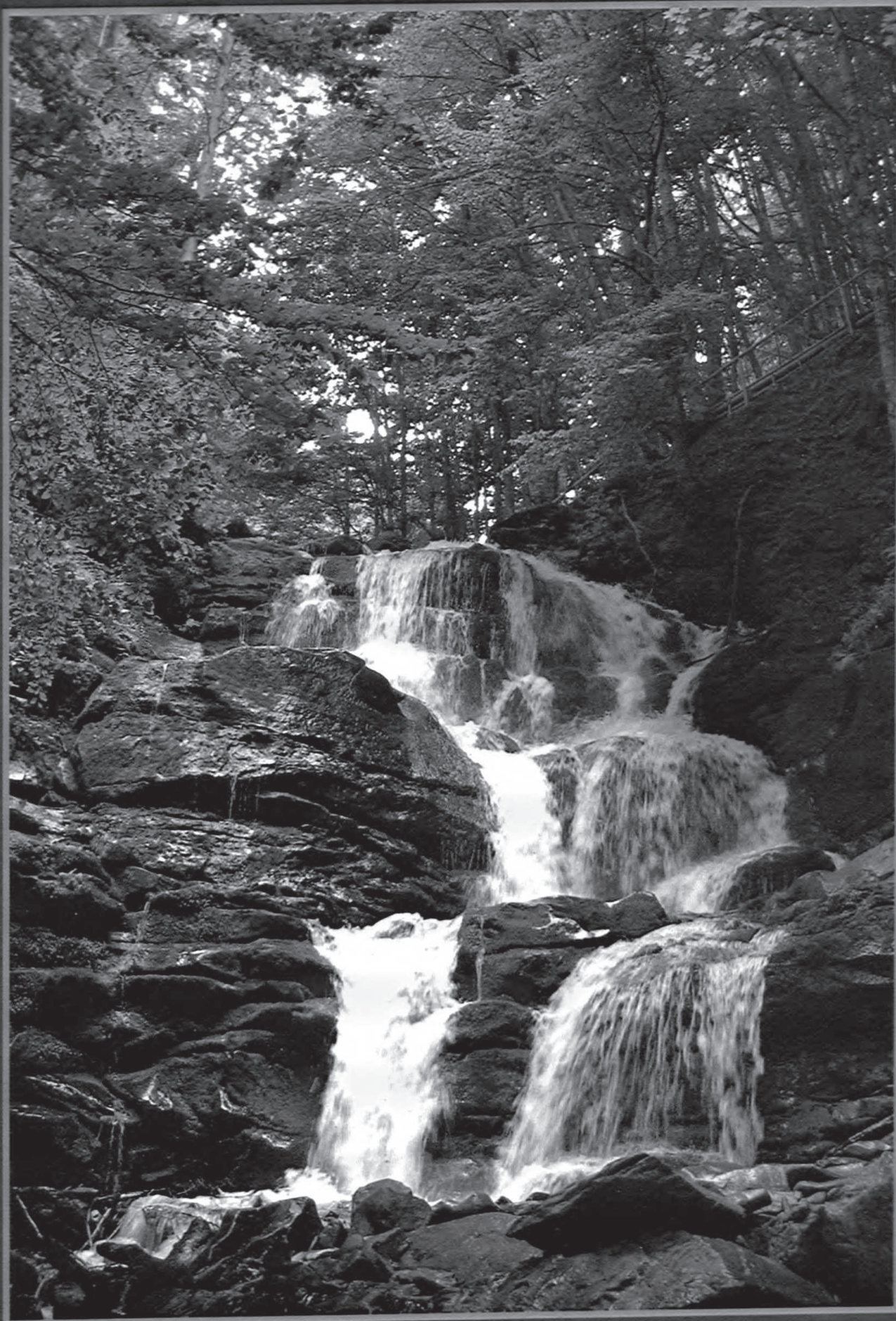


Kárpátalja



KÁRPÁTALJA

Szerkesztette

BARANYI BÉLA

Magyar Tudományos Akadémia
Regionális Kutatások Központja

•

Dialóg Campus Kiadó

Pécs–Budapest, 2009

A könyv megjelenését az Első Magyar Földgáz- és Energiakereskedelmi és Szolgáltató Kft. támogatta.

Szerzők

BARANYI BÉLA (Bevezetés, XII.3., XII.6. fejezet); BERGHAUER SÁNDOR (VIII.2.3., IX. fejezet); BREZOVICS LÁSZLÓ (II.2., XIV. fejezet); CSOMA ZOLTÁN (III.1.6., III.2.2.2. fejezet); DANCS LÁSZLÓ (I. fejezet); DARCSI KAROLINA (XIII. fejezet); FILEPNÉ NAGY ÉVA (XII.3.2.2. fejezet); FODOR GYULA (V.1, V.2., V.3., V.5., VIII.2.1. fejezet); GÖNCZY SÁNDOR (III.1.2., VII.2.2., VII.2.7., VII.2.9., VII.2.11. fejezet); GULYÁS LÁSZLÓ (II.1. fejezet); IZSÁK TIBOR (III.1.3., III.2.1., VII.2.1., VII.2.3., VII.2.6., VIII.1.; VIII.2.2. fejezet); JAKAB LAJOS (V.4. fejezet); KÉSZ BARNABÁS (X.4. fejezet); KISS ÉVA (VIII.3., XII.1., XII.2., XII.4., XII.5., XIV. fejezet); KOHUT ERZSÉBET (III.1.7. III.2.2.3. fejezet); MOLNÁR D. ISTVÁN (IV.1.1., IV.1.3., IV.1.4., VI.2.2., VI.2.3., VI.3.2., VI.3.3., VII.2.4., VII.2.10., VII.2.13. fejezet); MOLNÁR JÓZSEF (III.1.1., III.1.4., III.1.5., III.1.9., III.2.2.1., III.2.2.4., IV.1.2., IV.1.3., IV.1.4., IV.1.5., IV.1.6., IV.2., VI.1., VI.2.1., VI.2.4., VI.3.1., VI.3.4., VI.3.5., VII.1., VII.2.5., VII.2.8., VII.2.12. fejezet, Függelék); OROSZ ILDIKÓ (X.1., X.2., X.3., XI. fejezet); ZSELICZKY ISTVÁN (III.1.8., III.2.2.3. fejezet)

Lektorálta

FILEP GYULA főiskolai tanár, Nyíregyházi Főiskola

SOÓS KÁLMÁN rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

© Magyar Tudományos Akadémia

Regionális Kutatások Központja, 2009

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

Ábrajegyzék.....	12
Táblázatok jegyzéke	15
Bevezetés.....	19

I. FEJEZET

UKRAJNA TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZETE

1. Makrogazdasági jellemzők	25
2. A gazdasági-társadalmi viszonyok sajátosságai Ukrajnában	33
2.1. Demográfiai tendenciák, a népesség területi és strukturális jellemzői	33
2.2. A gazdasági területi megoszlás és szerkezete	41
2.3. Speciális gazdasági övezetek és kiemelt fejlesztési területek	49
2.4. A humán erőforrások néhány regionális sajátossága	52
3. A területfejlesztés intézmény- és eszközrendszere	55
3.1. Törvényi és jogi szabályozás	55
3.2. A regionális politika intézményi keretei Ukrajnában	59
3.3. Az ukrán közigazgatási rendszer és a területpolitika regionális szintjei	60
3.3.1. Központi (nemzeti) szint.....	62
3.3.2. Makrorégiók	62
3.3.3. Megyei/regionális szint.....	63
3.3.4. Járások (szubregionális szint)	64
3.3.5. Települési önkormányzatok (helyi szint).....	64

II. FEJEZET

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE

1. Kárpátalja 1918 előtt.....	65
1.1. Az Északkelet-Felvidék a honfoglalástól a kiegyezésig	65
1.2. Az Északkeleti-Felvidék gazdasága a dualista korszakban.....	71
1.2.1. A gazdasági élet általános jellemzése	71
1.2.2. A hegyvidéki akció	72
2. Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században	75
2.1. Ruzska–Krajnai Autonóm Terület, 1918. december 25.– 1919. szeptember 10.	75
2.2. Podkarpatszka Rusz, 1919–1938	78
2.3. Kárpáti Ukrajna, 1938. október–1939. március	83
2.4. Kárpátalja terület, 1939. március–1944. október	87
2.5. Kárpátontúli Ukrajna, 1944. október–1945. június.....	93

2.6. Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe, 1945. június–1991. augusztus	95
2.7. A Kárpátontúli terület a független Ukrajna keretei között	101

III. FEJEZET TERMÉSZETI KÖRNYEZET

1. Természeti áttekintés, tájszerkezet.....	107
1.1. Földrajzi fekvés.....	107
1.2. Földrajzi viszonyok, domborzat.....	108
1.3. Ásványi kincsek	118
1.3.1. Általános jellemzés	118
1.3.2. Tüzelőanyag ásványi kincsek	119
1.3.3. Fémek ásványi kincsek.....	120
1.3.4. Nemfémek ásványi kincsek.....	121
1.3.5. Ásvány- és termálvizek.....	122
1.4. Éghajlati viszonyok.....	123
1.5. Vízügyi adottságok	130
1.6. Talajviszonyok	140
1.7. Természetes növényzet	143
1.7.1. Síkvidéki planár régió	144
1.7.2. Előhegyi (kollin) régió.....	145
1.7.3. Középhegységi (szubmontán) régió.....	145
1.7.4. Hegyvidéki (montán) régió.....	146
1.7.5. Alhavas (szubalpin) régió.....	146
1.7.6. Gyephavas (alpin) régió.....	147
1.8. Állatvilág.....	147
1.9. Tájszerkezet	151
2. Természetvédelem, környezetvédelem	154
2.1. Természetvédelmi területek	154
2.2. Környezetvédelmi kérdések a régióban	158
2.2.1. A levegő és a vizek szennyezése	159
2.2.2. Talajdegradáció.....	160
2.2.3. Veszélyeztetett növény- és állatfajok.....	161
2.2.4. A természeti táj átalakítása	162

IV. FEJEZET NÉPESSÉG

1. Népmozgalom.....	164
1.1. A népességszám történeti alakulása	164
1.2. A népesség száma és területi elhelyezkedése napjainkban	174
1.3. A természetes szaporodás	176
1.4. Vándormozgalom.....	180

1.5. A népesség nemek szerinti összetétele.....	184
1.6. Családi állapot.....	186
2. A népesség összetétele.....	187
2.1. A népesség nemzeti és nyelvi összetétele	187
2.1.1. Nemzeti összetétel	187
2.1.2. A nemzeti összetétel területi sajátosságai	193
2.1.3. Anyanyelvi összetétel	200
2.2. Vallási megoszlás.....	207
2.3. Iskolázottság	209

V. FEJEZET HUMÁN ERŐFORRÁSOK

1. Kárpátalja humán erőforrásainak jelenlegi helyzete	215
1.1. Gazdasági aktivitás és foglalkoztatottság.....	215
1.2. Az iskolai végzettség területi eltérései	216
2. A felsőfokú humán erőforrás-képzés helyzete.....	219
2.1. Felsőoktatási intézmények	219
2.2. A kárpátaljai felsőoktatás nyelvi és nemzetiségi megoszlása	224
2.3. Migráció a felsőoktatásban	227
3. Munkaerő-piaci adottságok.....	233
3.1. Munkaerő-ellátottság és munkanélküliség.....	233
3.2. Munkahelyi ingázás	234
4. A humán erőforrás minőségét befolyásoló néhány tényező.....	235

VI. FEJEZET TELEPÜLÉSRENDSZER

1. Alapadottságok	239
2. Városhálózat	239
2.1. Az urbanizáció folyamata	239
2.2. A megye városai	241
2.3. Városi típusú települések	245
2.4. Szuburbanizáció és szuburbán települések	250
3. Faluhálózat.....	252
3.1. A falvak csoportosítása lakosságszám szerint.....	252
3.2. A falvak morfológiai típusai	255
3.3. Óriásfalvak.....	260
3.4. Magyarlakta falvak Kárpátalján.....	262
3.5. A falvak fejlődési perspektívái.....	267

VII. FEJEZET KÁRPÁTALJA JÁRÁSAI

1. Beregszászi járás	269
2. Huszti járás	274
3. Ilosvai járás	276
4. Munkácsi járás	278
5. Nagybereznai járás.....	281
6. Nagyzölösi járás.....	283
7. Ökörmezői járás	286
8. Perecsenyi járás.....	287
9. Rahói járás	289
10. Szolyvai járás	291
11. Técsői járás	293
12. Ungvári járás.....	295
13. Volóci járás	298

VIII. FEJEZET KÁRPÁTALJA GAZDASÁGA

1. A gazdaság fejlődésének általános tendenciái	301
2. A gazdasági ágazatok jellemzői.....	303
2.1. Ipar	303
2.1.1. Általános jellemzők	303
2.1.2. Nehézipar, erdő- és fafeldolgozó ipar	307
2.1.3. Könnyű- és élelmiszeripar	313
2.1.4. Ipari vállalkozások	316
2.2. Kárpátalja mezőgazdasága	320
2.2.1. A mezőgazdasági termelés általános jellemzése.....	320
2.2.2. Mezőgazdasági termelés és értékesítés	324
2.3. Kereskedelem, külkereskedelem.....	328
2.3.1. Kereskedelem	328
2.3.2. Külkereskedelmi tevékenység	330
3. Kárpátalja logisztikai, közlekedési helyzete	332
3.1. Kárpátalja közlekedése, kommunikációs infrastruktúrája.....	332
3.2. A kárpátaljai logisztikai klaszter	335

IX. FEJEZET TURIZMUS

1. Ukrajna turistaforgalma	337
2. Ukrajna turizmusa országos összevetésben	339
3. Turisztikai vonzerők és termékek	340
3.1. Természeti erőforrások, vonzerők	341

3.2. Ember alkotta vonzerők, kulturális erőforrások	343
3.3. Falusi turizmus	345
3.4. Egészségturizmus	346
4. Turistaforgalom	350
5. Kereskedelmi szálláshelyek Kárpátalján	352

X. FEJEZET KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

1. A terület regionális kulturális identitásának kérdései	354
1.1. Az identitást befolyásoló történelmi-gazdasági tényezők	354
1.2. A regionális identitás megnyilvánulásának formái	357
1.3. A régióban élő magyarok identitásának kérdései	361
1.4. Tolerancia, intolerancia kérdése a régióban	363
1.5. A vallási identitás és szerepe a regionális identításban	365
2. Nyelvismeret a régióban	367
2.1. Az anyanyelv ismerete	368
2.2. A környezeti nyelv ismerete	371
2.3. Az idegen nyelvek ismerete	372
3. Kulturális élet, kulturális fogyasztás	373
3.1. Színházi élet	373
3.2. A zenei élet hivatásos terei	377
3.3. Mozi	380
3.4. Könyv és könyvtár	382
3.5. Média, médiafogyasztás	386
4. Tájak változatossága, hagyományok gazdagsága, népi kultúra	392
4.1. Bevezető gondolatok	392
4.2. Tájak, hagyományok	394
4.2.1. Az ungi táj	394
4.2.2. Az unikális Nagydobrony	397
4.2.3. Munkács környéke	399
4.2.4. A beregi táj	400
4.2.5. A vízi világ – Szernye-mocsár	402
4.2.6. Tiszán innen, Tiszán túl – Ugocsa	405
4.2.7. Egy falunyi Szatmár – Nagypalád	408
4.2.8. A Tisza-völgy – a magyarság végvára	410
4.2.9. Aknaszlatina – a sóra épült település	413
4.2.10. Gens fidelissima – ruszinok és ukránok	415

XI. FEJEZET OKTATÁS, KÉPZÉS

1. Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás helyzete az ukrán oktatáspolitikai trendek függvényében.....	421
1.1. Oktatásstratégiai kérdése.....	421
1.2. Az oktatási rendszer jogi keretei	424
2. A kárpátaljai oktatási hálózat szerkezete, sajátosságai	428
2.1. Iskola előtti nevelés.....	428
2.2. Közoktatás.....	431
2.2.1. A közoktatás helyzete és változása	431
2.2.2. A magyar szórványok oktatási helyzete.....	441
2.3. Felsőoktatás.....	444
2.3.1. A felsőoktatási intézmények hálózata a régióban	444
2.3.2. Magyarok a felsőoktatásban	450

XII. FEJEZET HATÁR MENTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

1. Az európai integrációs folyamatok új kihívásai.....	454
2. Határ menti együttműködés eredményei Ukrajnában és Kárpátalján	457
3. A magyar–ukrán határ menti együttműködés	462
3.1. A határon átnyúló kapcsolatok jellege	463
3.2. Az interregionális együttműködés intézményi keretei	469
3.2.1. Eurorégió (nagyregió) – Kárpátok Eurorégió	469
3.2.2. A határ menti együttműködés egy újabb területe: magyar–román–ukrán interregió.....	474
3.2.3. Új euroregionális szerveződések – kistrégiók és egyéb interregionális együttműködések	482
3.3. Határforgalom	483
4. A magyar–ukrán határ menti együttműködés újabb jelei.....	489
5. A magyar–ukrán határtérség fejlesztési prioritásai	491

XIII. FEJEZET POLITIKAI SZERKEZET ÉS KÖZIGAZGATÁS

1. A független Ukrajna létrejötte.....	493
2. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – az elveszett autonómia ügye.....	495
3. A független Ukrajna államberendezkedése.....	499
3.1. Ukrajna elnöke	499
3.2. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa.....	500
3.3. A miniszterelnök	500
3.4. Az ukrán választási rendszer alakulása	500

3.5. Az ukrán közigazgatás szerkezete.....	502
3.6. Reformelképzelések az ukrán közigazgatásban	504
4. A kárpátaljai magyarság helye az ukrainai politikai palettán.....	506

XIV. FEJEZET
KÁRPÁTALJA FEJLESZTÉSÉNEK STRATÉGIAI IRÁNYAI

1. Fejlesztési célok – a regionális és országos érdekek összehangolása	510
------------------------------------------------------------------------------	-----

Irodalom	514
Magyar–ukrán földrajzi mutató	533
A kötet szerzői.....	541

55. táblázat

*Kárpátalja ipari exportjának ágazati megoszlása,
2003–2007, ezer USA dollár*

Iparág	2003	2004	2005	2006	2007
Bányászat	1 521	1 249	1 456	1 310	1 794
Élelmiszeripar	12 348	13 299	17 970	12 496	31 866
Könnyűipar	112 957	143 412	154 489	161 345	182 211
Erdő- és fafeldolgozó ipar	76 081	85 310	95 813	106 842	47 974
Cellulóz-, papír- és nyomdaipar	15	28	14	4	–
Vegyipar, kőolaj-feldolgozás	9 711	11 109	15 945	19 250	27 698
Építőanyag-ipar	869	963	1 706	1 836	2 116
Kohászat és fémfeldolgozás	2 092	414	1 133	3 009	4 098
Gépgyártás	147 774	285 021	206 930	300 293	668 921
Energiaipar	43	–	–	–	–
Ipar	365 469	549 509	511 608	625 035	1 059 872

Forrás: Kárpátalja, 2003–2007.

Az import terén szintén kiemelkedik Magyarország (524 millió USA dollár), majd Csehország (324 millió), Németország (255 millió), Olaszország (83 millió) és Ausztria (70 millió) következik. Oroszország ezen a listán még hátrébb foglal helyet, alig több mint 11 millió dolláros részesedésével (13. hely).

2.2. Kárpátalja mezőgazdasága

2.2.1. A mezőgazdasági termelés általános jellemzése

Ukrajnában (Kárpátalján úgyszintén) fontos helyet foglal el a gazdasági szerkezetben az agráripari komplexum, amelynek meghatározó alapegysége a mezőgazdasági termelés. A mezőgazdaságon kívül az agráripari komplexumhoz tartozik a mezőgazdasági gépek gyártása, az alapvegyipar műtrágyákat, növényvédő és gyomirtó szereket előállító része, az élelmiszer- és könnyűipar, a mezőgazdasági termékek tárolása, szállítása, készletezése stb.

A mezőgazdaság fontos helyet foglal el Kárpátalja gazdasági szerkezetében. A megyében található gazdasági tevékenységek között, a bruttó hozzáadott érték alapján, a mezőgazdasági termelés – a vadgazdálkodással és az erdőgazdálkodással együtt – a legeredményesebb ágazat, amely az össztermelés 19,9%-át teszi ki (Kárpátalja statisztikai évkönyve, 2007, 36). Ebben az ágazatban tevé-

kenykedik a megye munkaképes lakosságának (547,6 ezer fő) 26,4%-a (144,4 ezer fő) (Kárpátalja, 2007).

A vidék *sajátságos adottságokkal* rendelkezik a mezőgazdasági termelés fejlesztéséhez, ami a termőterületek (Ukrajnai viszonylatban) aránylag kis mennyiségében, a természeti feltételek változatosságában (domborzat, talajok, éghajlat), a termelési módszerek, tulajdonosi viszonyok változásában nyilvánulnak meg. Fontos adottsága Kárpátaljának az, hogy területének 80%-át hegyvidékek foglalják el, az erdősültség pedig meghaladja az 56%-át. Kárpátalja összterületének (1275,3 ezer ha) 37%-a tartozik a mezőgazdasági földekhez, ez Ukrajna területének mindössze 0,7%-a, ami a megyék közötti legalacsonyabb részarány (77. ábra).

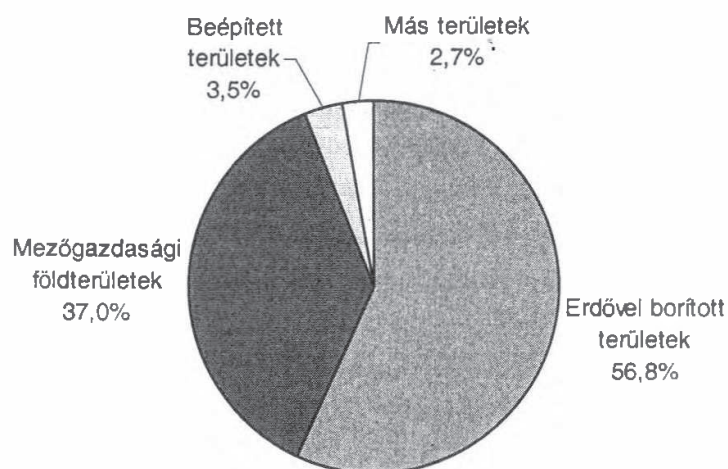
A megye síkvidéki részén, ahol a mezőgazdasági termeléshez kedvezőbbek az éghajlati, talaj- és domborzati feltételek, a mezőgazdasági földeknek mindössze 17%-a található, míg a többi (főleg kaszálók és legelők), a hegyvidéki részen, ahol a termeléshez szükséges feltételek kedvezőtlenebbek (Pop, 2003).

A mezőgazdasági földek között vezető helyet foglalnak el (44%) a szántóföldek, csaknem egyforma nagyságú területet foglalnak el a legelők és a kaszálók (21% és 29%), a gyümölcsösök és ültetvények területei pedig (a rendszerváltás utáni csökkenés után) az utolsó helyen állnak (78. ábra).

Az utóbbi húsz évben, a legnagyobb változás a földhasználat terén, a gyümölcsösöket és szőlőültetvényeket érte, amelyek területe 1995–2007 között a felére csökkent (56. táblázat).

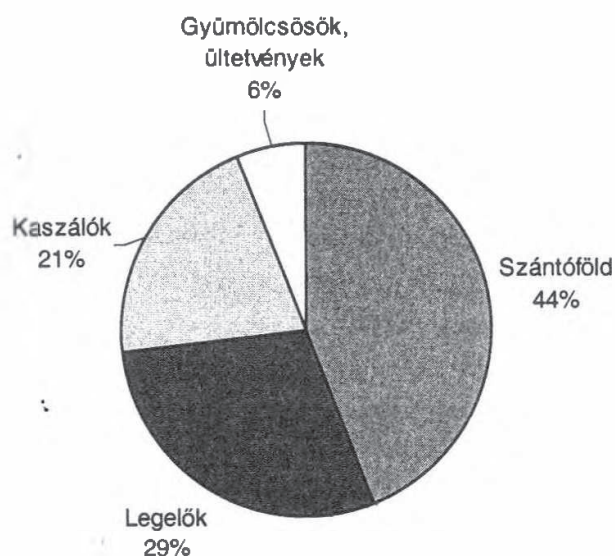
77. ábra

Kárpátalja földterületeinek szerkezete, 2007



Forrás: Kárpátalja 2007.

78. ábra

Kárpátalja mezőgazdasági földterületeinek szerkezete, 2007

Forrás: Kárpátalja, 2007.

56. táblázat

Gyümölcsösök és szőlőültetvények területe Kárpátalján, 1995–2007, ezer hektár

Megnevezés	1995	2000	2005	2007
Gyümölcsösök	29,6	14,8	13,5	14,0
Szőlőültetvények	6,3	5,2	4,6	4,8

Forrás: Kárpátalja, 2007.

A rendszerváltás utáni időben, az össztermelést véve alapul, elsősorban a növénytermesztés állt jobban, 1993-ban a mezőgazdasági össztermelés 51,6%-át adta (Zasztavecka et al. 1996). Az 1990-es évek közepétől azonban az állattenyésztés, főleg a privát szektor fejlődésének köszönhetően, vezető ágazattá vált, bár a növénytermesztés részaránya az utóbbi években fokozatosan növekedik, uralkodó helyzetét az állattenyésztés a mai napig megőrizte (57. táblázat).

A rendszerváltás előtti időszakban, 1989-ben, a mezőgazdasági termelésben 125 kollektív gazdaság (kolhoz), 40 állami gazdaság (szovhoz) és 4 baromfi-üzem vett részt. A megművelt földek területe 453,3 ezer hektár, a megye területének 35%-a volt. A rendszerváltás nemcsak politikai változásokat hozott, hanem, Ukrajna függetlenné válásával, feloszlottak a meglévő gazdaságok, helyükben pedig mezőgazdasági kft.-k, farmgazdaságok, egyéni gazdálkodások

jöttek létre, növekedett a megengedett háztáji földterület. Az 1990-es évek közepéig a mezőgazdasági termelésben ugyanúgy, mint más ágazatokban, hanyatlási tendencia mutatkozott. Csökkent a mezőgazdasági növények vetésterülete és termésátlaga, akárcsak az állatállomány száma. Szükség volt az egész gazdasági rendszernek a megújulására, új tulajdonosi szerkezetre, kapcsolatrendszerre átértékelésre és átszervezésére, a termelési-feldolgozási folyamatok feléledésére (Ukrajna földrajzi enciklopédiája, 1989).

57. táblázat

*Kárpátalja mezőgazdasági össztermelése Kárpátalján,
1995–2007, millió UAH*

Megnevezés	1995	2000	2005	2007
Növénytermesztés	810,1	807,4	965,7	985,7
Állattenyésztés	1070,5	1027,0	1137,4	1090,8

Forrás: Kárpátalja, 2007.

Jelenleg – a 2008. január 1-jei állapotok szerint – Kárpátalján 1669 mezőgazdasági vállalat működik, amelyből az állami tulajdonú gazdaságok száma 16, a nem állami gazdaságoké pedig 1653 volt. Az utóbbiak közül a farmergazdaságok száma 1513, a gazdasági társaságoké 107, a gazdasági egyesüléseké 6, a mellékágazatú gazdaságoké 9, a magán vállalatoké pedig 18 volt. A szovjet korszakban a mezőgazdasági termékek döntő többségét kolhozokban és szovhozokban termelték meg. Az 1990-es évek elejére megmaradt nagyüzemi, állami tulajdonú termelés lassan megszűnt, helyükre privát gazdaságok, egyéni gazdálkodók léptek.

Az 1990-es évek nagy privatizációs hulláma után a megszűnt kollektív gazdaságok helyén létrejött privát szektor a mezőgazdasági termelés meghatározó egységévé vált. Kisebb-nagyobb gazdasági egység, vállalatok sokasága jött létre, évről évre csökkent a mezőgazdasági nagyvállalatok részesedése az össztermelésből, és növekedett a magán szektor részesedése. Az utóbbi hét évben (2000–2007) a privát szektor részaránya 2%-kal, 93,9%-ról 95,9%-ra emelkedett (Kárpátalja, 2007).

2.2.2. Mezőgazdasági termelés és értékesítés

A megye állattenyésztésének fejlődéséhez adottak a megfelelő feltételek: a jó minőségű természetes legelők léte és kihasználása, a takarmánytápok gyártása és takarmánykeverékek előállításai. Az állattenyésztés főként szarvasmarha-, sertés-, juh-, baromfi- és haltenyésztésre szakosodott. Az állatállomány számának változását a rendszerváltástól csökkenő tendencia jellemzi. Az 1990-es évek elején a meglévő szovjet gazdálkodási rendszerben jól működő gazdaságok leépülése, megszűnése folytán az állattenyésztésben is (állattenyésztő telepek, gazdaságok csődje, privatizáció, tulajdonosi változások, takarmányellátottság visszaesése, árzuhanás, értékesítési problémák, infláció stb. nyomán) negatív folyamatok mentek végbe. Az állatállomány száma 16 év alatt a felére csökkent. Kivétel a sertésenyésztés, amely Ukrajnában és Kárpátalján tradicionális ágazat. Megváltozott a szarvasmarha-tenyésztés irányvonala is. A hús-tej irányzatú gazdálkodást felváltotta a tej-hús irányvonal, ezért a fejőstehén tenyésztése terén csak kisebb méretű csökkenés ment végbe (58. táblázat).

A szarvasmarha-tenyésztés fő területe a hegyvidék, ahol dús legelők, rétek találhatóak és az év nagy részében a legelőkön tartják az állatokat. Az állatállomány a legnagyobb a Técsői, Huszti, Ilosvai, Munkácsi, Nagyszőlősi, Ökörmezői és Rahói járásokban, ahol számuk járásonként meghaladja a tízezer darabot.

58. táblázat

Az állatállomány száma Kárpátalján, 1991–2007, ezer db

Megnevezés	1991	1996	2001	2005	2007
Szarvasmarha	352,5	241,2	182,4	185,7	169,3
ebből fejőstehén	141,5	142,6	134,7	134,2	121,3
Sertés	343,1	286,6	231,8	252,3	266,0
Juh és kecske	269,4	163,3	108,9	119,1	118,4
Baromfi	4839,5	3644,7	3158,4	3668,9	2961,3

Forrás: Kárpátalja, 2007.

A sertésenyésztés inkább a síkvidékre és a városok környékére jellemző, ahol a szükséges takarmányellátottság és az élelmiszerhulladék játszik fő szerepet. A legnagyobb számú állatállománnyal a Técsői, Munkácsi, Nagyszőlősi, Ilosvai, Huszti és Ungvári járások rendelkeznek (több mint 20 ezer db/járas).

A takarmánybázisra igénytelenebb juh- és kecskenyésztés az egész megye területén elterjedt, főleg azokon a vidékeken, ahol az előbbi háziállatok tenyésztése természetes akadályokba ütközik (domborzat, takarmány stb.). A Técsői, a

Rahói, a Huszti, az Ökörmezői és az Ilosvai járásban a juh- és kecskeállomány meghaladja a tízezer darabot.

A *baromfitenyésztés* főleg a városkörnyéki gazdálkodásra jellemző, ahonnan ellátják a nagyobb településeket baromfihússal és tojással. A baromfitenyésztésben élenjáró járások – Técsői, Munkácsi, Ilosvai, Nagyszőlősi, Huszti és Beregszászi (több mint 200 ezer db/járás) (Kárpátalja, 2007).

A vezető állattenyésztési ágazatokon kívül relatív jelentőséggel bír még a *haltenyésztés* (2007-ben 422 tonna) és a méhészet, illetve inkább csak helyi jelentősége van a *ló-, a prémes vad- és nyúltenyésztésnek*.

A *növénytermesztéssel* főleg azokon a területeken foglalkoznak, ahol az erre a célra szolgáló feltételek leginkább megfelelnek, a síkvidéken, a hegyvidéki folyóvölgyek árterein és az alkalmas hegyoldalakon. A növénytermesztés fontos természeti feltételeihez tartoznak az éghajlati adottságok, a talajok termékenysége, a domboldalak megvilágítottsága. A legnagyobb szántóterülettel a síkvidéki járások rendelkeznek, ami a Munkácsi járás esetében 35,8 ezer ha (a járás területének 35,9%-a), a Beregszászi járásban 33,2 ezer ha (50,8%), a Nagyszőlősiében pedig 30,8 ezer ha (44,2%) (Kárpátalja, 2007).

Kárpátalja növénytermesztése elsősorban *gabonafélék* (búza, árpa, kukorica, rozs, zab), ipari növények (napraforgó), zöldségfélék és burgonya, valamint takarmánynövények termesztésére (silókukorica, évelő növények stb.) szakosodott. A legnagyobb területen – 86,3 ezer ha, ami a vetési összterület (190,6 ezer ha) 45,3%-a – gabonaféléket termesztnek (79. ábra).

A gabonatermesztésben élenjáró kárpátaljai járások a Beregszászi 19,7 ezer ha termőterülettel (a járás vetésterületeinek 65%-a), a Munkácsi 19,5 ezer ha (57,9%), az Ungvári 17,4 ezer ha (58%) és a Nagyszőlősi 16,3 ezer ha (51,3%) (Kárpátalja, 2007).

A vetésterület alapján, a gabonafélék után a *takarmánynövények, zöldségfélék és burgonya, ipari növények* következnek. Ezek is hozzájárulhattak ahhoz, hogy a legfontosabb mezőgazdasági növények össztermelése 1990-től napjainkig jelentős változásokon ment át (59. táblázat). A táblázatból jól kivehető, hogy a rendszerváltás után csökkent a búza és az árpa termelése, mintegy kétszeresére növekedett viszont a kukorica, a napraforgó, a burgonya és a zöldségfélék termelése. Ez azzal magyarázható, hogy a nagyüzemi termelés megszűnése után a privát- és háztáji gazdaságokban inkább az utóbbiak termesztésével foglalkoznak, mint a technika-, műtrágya- és növényvédőszer-igényes növények termesztésével.

A *szemeskukorica* termelésében, főleg a síkvidéki járások játszanak vezető szerepet, a járások között az elsők a Munkácsi (39,3 ezer tonna), a Nagyszőlősi (38,1 ezer tonna) és a Beregszászi (25,6 ezer tonna). A *burgonya* termesztése terén a Munkácsi járás (107,2 ezer tonna), az Ungvári járás (82,6 ezer tonna), a Técsői járás (54,0 ezer tonna) áll az élen. A *zöldségfélék* termesztése terén pedig

a Nagyszőlősi járás (55,1 ezer tonna), a Beregszászi járás (46,0 ezer tonna) és az Ilosvai járás (40,8 ezer tonna) foglal el jelentős helyet (Kárpátalja, 2007).

79. ábra

A vetésterületek megoszlása Kárpátalján, 2007



Forrás: Kárpátalja 2007.

59. táblázat

A legfontosabb mezőgazdasági növények össztermelése Kárpátalján, 1990–2007, ezer tonna

Megnevezés	1990	1995	2000	2005	2007
Búza (őszi és tavaszi)	151,0	85,0	42,7	93,9	95,3
Árpa (őszi és tavaszi)	61,8	31,6	13,5	23,9	23,8
Kukorica (szemes)	71,2	67,2	100,0	159,9	168,2
Napraforgó (szemes)	1,4	2,0	1,2	2,4	2,4
Burgonya	337,5	326,8	478,0	543,4	588,6
Zöldségfélék	128,6	121,7	123,3	217,6	235,0

Forrás: Kárpátalja 2007.

A mezőgazdasági növények termesztése, a megtermelt növények termésátlaga sok tényezőtől (éghajlati változások, technológia, termesztési módszerek, vetőmag stb.) függ, ezért évről évre változik a különböző mezőgazdasági kultúrák termésátlaga. Az 1991-től számított adatok alapján, a legfontosabb növények termésátlagai (legalacsonyabb – legmagasabb, q/ha) a következők:

- őszi búza: 19,1 (2000) – 40,6 (2004);
- őszi árpa: 18,6 (2000) – 36,5 (2004);
- szemes kukorica: 37,6 (2000) – 50,7 (2004);
- napraforgó: 11,2 (2005) – 12,7 (2007);
- burgonya: 113,8 (1995) – 165,7 (2007);
- zöldségfélék: 115,4 (2000) – 180,1 (2007).

Az 1990-es évek közepétől csökkentek a *gyümölcstermesztésre* szánt területek, csökkentették a gyümölcsösök, és ezzel együtt a megtermelt gyümölcs mennyisége is. Ebben szerepet játszott a gyümölcsfák elöregedése, az intenzív telepítésű gyümölcsösökben hiányoztak a növényvédő szerek stb. Míg 1995-ben a gyümölcsfélék össztermelése elérte a 116,5 ezer tonnát, 2007-re viszont alig haladta meg a 60 ezer tonnát (63,6 ezer t) (Kárpátalja, 2007).

Nagy változásokon ment keresztül a *szőlőtermesztés* is. Az 1980-as évek végén meghozott „szesztörvény” a Szovjetunióban nem kedvezett a szőlőtermesztésnek és a boriparnak. Hatalmas területeken (Kárpátalja, Krím, Moldávia stb.) irtották ki a szőlőültetvényeket, amelyeket évtizedeken keresztül telepítettek. Kárpátalja három szőlőtermelő vidéke (szerednyei, beregszászi és ilosvai) a mai napig nem heverte ki teljesen a pusztítást. Az 1990-es évek közepétől kezdve azonban lassú növekedés vehető észre. 1995-ben a szőlő össztermelése 13,8 ezer tonna volt, a kedvező 2000-es esztendőben már elérte a 41,9 ezer tonnát tett ki, míg 2007-ben – kedvezőtlen időjárási viszonyok mellett is – 21,4 ezer tonnát tett ki (Kárpátalja, 2007).

A síkvidéken és a hegyvidéki völgyekben a történelmi idők folyamán sajátos szakosodás alakult ki, amely lehet települési, de települések közötti vagy kisebb területre kiterjedő is. Nagydobrony (Ungvári járás) például a korai és késői burgonyafélék, piros paprika termesztésére; Nagymuzsaly és Bene (Beregszászi járás) a korai gyümölcsök (cseresznye, kajszai- és őszibarack), valamint a paradicsom- és szőlőtermesztésre; a Borzsa folyó völgye (Ilosvai járás) a zöldpaprika- és káposztatermelésre specializálódtak.

Az *élelmiszerfogyasztás* az élelmiszerek termelésének függvénye. A lakosság vásárlóerejének növekedése maga után vonta az élelmiszerfogyasztás termékeinek és mennyiségének változását. A változások mellett, azonban megmaradtak a vidéken tradicionális élelmiszerek (burgonya, kenyér és pékáru stb.) fogyasztása, de csökkent a cukor, az olaj és a növényi zsírok átlagos fogyasztása (60. táblázat).

60. táblázat

Átlagos élelmiszerfogyasztás Kárpátalján, 2000–2006, hónap/fő

Megnevezés	2000	2006
Hús és hústermékek, kg	3,6	3,8
Tej és tejtermékek, kg	16,5	23,7
Tojás, db	17,0	18,0
Hal és haltermékek, kg	0,6	1,0
Cukor és méz, kg	3,8	2,9
Olaj és növényi zsírok, kg	2,1	1,7
Burgonya, kg	9,6	11,2
Zöldségek és kóbabok, kg	9,2	9,9
Gyümölcsök, dió, szőlő, kg	2,0	2,8
Kenyér és pékáru, kg	13,9	12,1

Forrás: Kárpátalja, 2007.

A szovjet időszakban nagy keresletnek örvendett a hal és a haltermékek, a hal ára töredéke volt a hús árának. A rendszerváltás után a hal és a hús ára kiegyenlítődt, és a vásárlók választása – habár az egyházi ünnepeken kötelező halat tenni az asztalra – inkább a húsfélékre irányult. A rendszerváltás előtt a szubtrópusi és trópusi gyümölcsöket a lakosság csak igen kis töredéke tudta beszerezni, ezért lényegében csak a helyben megtermelt gyümölcsöket (alma, meggy, barack, szőlő stb.) fogyasztották.

A következő években várható, hogy az egészséges életmód reklámozása által tovább csökken majd a cukor, a kenyér és az olaj fogyasztása, de növekedni fog, közkedveltebbé válik a zöldségfélék, gyümölcsfélék, tej és tejtermékek, haltermékek előállítás, vásárlása és fogyasztása, tradicionálisan magas szinten megmarad majd továbbra is az étrend fő részei lesznek a hús és hústermékek és a burgonya.

2.3. Kereskedelem, külkereskedelem

2.3.1. Kereskedelem

Kárpátalja gazdasági életében a *kereskedelem* fontos szerepet tölt be. A megyében bejegyzett vállalkozások 18,8%-a kereskedelmi tevékenységet folytat, minden 13–14. lakos, azaz majdnem százezer fő foglalkozik kereskedelmi tevékenységgel. Kárpátalja részesedése az ország kereskedelmi tevékenységéből a megye általános gazdasági súlyának megfelelő, átlagosan mintegy 2,1%.

A KÖTET SZERZŐI

- BARANYI BÉLA, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, osztályvezető, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Debreceni Osztály, Debrecen
- BERGHAUER SÁNDOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- BRENZOVIČS LÁSZLÓ PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász
- CSOMA ZOLTÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék, Beregszász
- DARCSI KAROLINA, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász
- FILEPNÉ NAGY ÉVA PhD, igazgatóhelyettes, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza
- FODOR GYULA, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- GÖNCZY SÁNDOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- GULYÁS LÁSZLÓ PhD, főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar Ökonomiei és Vidékfejlesztési Intézet, Szeged
- IZSÁK TIBOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- JAKAB LAJOS MD, családorvos, Badaló
- KÉSZ BARNABÁS néprajzkutató, Salánk
- KISS ÉVA, a közgazdaságtudományok doktora, tudományos főmunkatárs, Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézete, Ungvár
- KOHUT ERZSÉBET, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék, Beregszász
- MOLNÁR D. ISTVÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- MOLNÁR JÓZSEF PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- OROSZ ILDIKÓ PhD, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, Beregszász
- ZSELICZKY ISTVÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék, Beregszász

Dialóg Campus Kiadó (Nordex Kft.) • 1088 Budapest, Rákóczi út 9. Tel./fax:
(1) 266–0025, 266–1265; e-mail: info@dialogcampus.hu • A kiadásért felel: dr.
Bázing Zsuzsanna igazgató • Főszerkesztő: Schenk János • Műszaki szer-
kesztő: Strasserné Csapó Ilona • A szerkesztő munkatársa: Rajhóczki László
• Borító: Pinczehelyi Sándor • Az első borítón a Sipot-vízesés, Karmacsi Zol-
tán fotója. A hátsó borítón Beregszász madártávlathól, Molnár D. István
fotója • Nyomdai kivitelezés: Sümegi Nyomdaipari, Kereskedelmi és Szol-
gáltató Kft. Pécs. Felelős vezető: Sümegi Ferenc ügyvezető.

ISBN 963 9052 33 7 Ö
ISBN 978 963 9899 18 6

Kárpátalja



A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központjának sorozata a Kárpát-medence régióinak helyzetét, térbeli folyamatait elemzi a harmadik évezred elején. A Kárpát-medence gazdasági tereinek fejlődésében az 1990-es évtizedben lezajlott politikai változások és gazdasági átalakulások ellentmondásos folyamatokat váltottak ki. Az európai uniós tagság távlatos eredménye a Kárpát-medence évszázadok során formálódott integrációs kapcsolatainak modern formában történő újraszerveződése lehet. A térség földrajzi fekvése, az integrációra való érettség változatos formái miatt természetesen a kívánatos állapot elérése hosszú évtizedekre ad feladatokat politikusoknak, kutatóknak, gazdasági szakembereknek egyaránt. A sorozat ehhez a szoros szellemi együttműködéshez kíván segítséget nyújtani.

A sorozat tizenegyedik kötete a ma Ukrajnához tartozó Kárpátalja régiót mutatja be, a térség jelenlegi gazdasági-társadalmi viszonyait elemzi, a fejlődés különböző tényezőit méri fel történelmi összefüggésekbe ágyazva. A 12 800 km² területű, 1,25 millió népességű, történelmileg az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék területéből 1920-ban létrejött nagy közigazgatási egység jelenleg 13 járást, 11 várost, 19 városias jellegű és 579 egyéb falusi települést foglal magában, a régió lakosságából mintegy 150 ezer fő, Kárpátalja népességének 12%-a a magyar nemzetiségű kisebbség. Többek között ezért is megkülönböztetett érdek a régió komplex gazdasági-társadalmi szempontú elemzése.

A sorozat szerkesztője Horváth Gyula, az MTA doktora, egyetemi tanár, az MTA Regionális Kutatások Központjának Széchenyi-díjas főigazgatója, az Academia Europaea tagja. A kötetet Baranyi Béla, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, az MTA RKK ATI Debreceni Osztályának vezetője, a Debreceni Egyetem tanára szerkesztette.



9 789639 189918 6